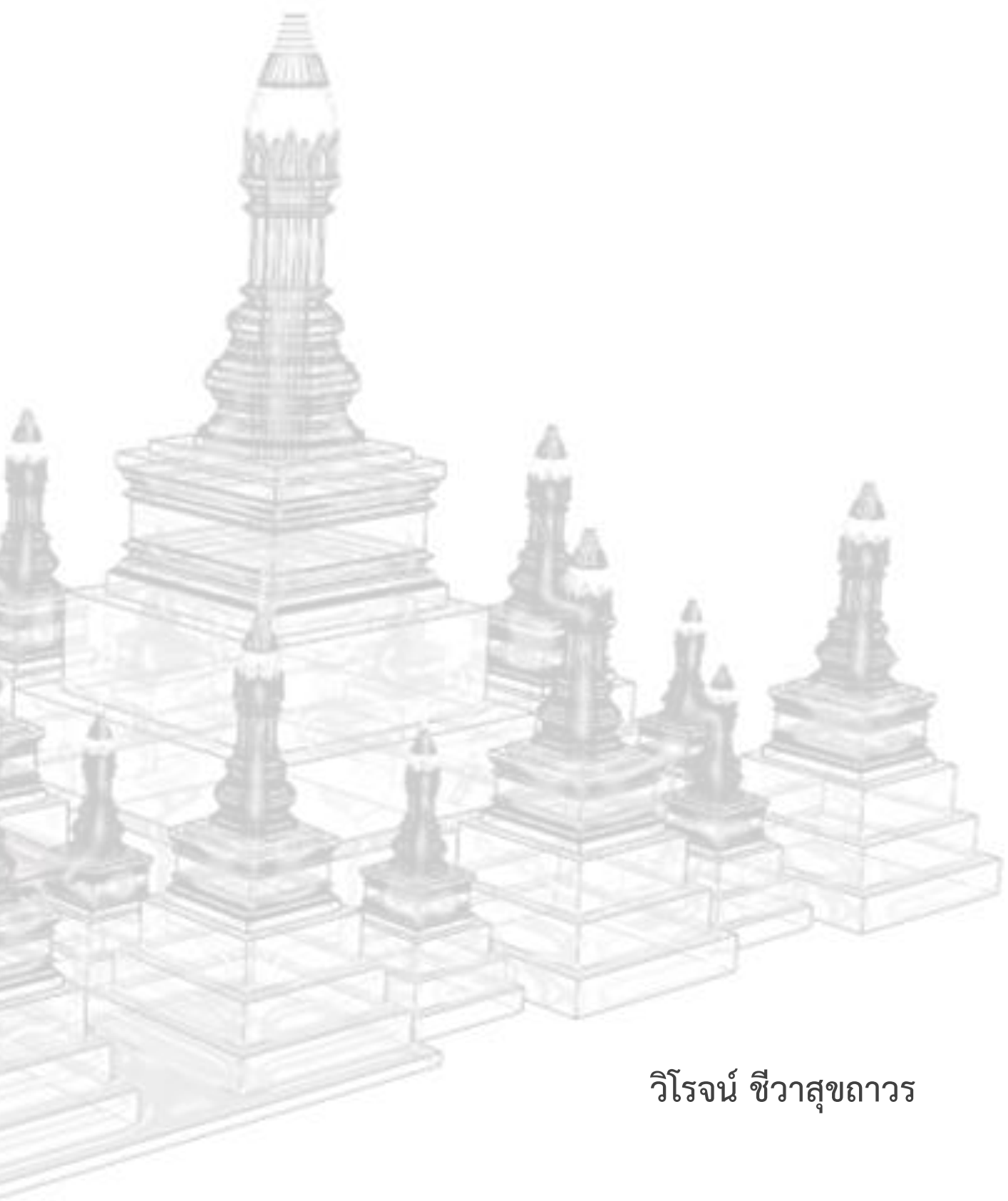

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย

พัฒนาการ แนวความคิด และการคลี่คลายรูปแบบ

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย
พัฒนาการ แนวความคิด และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

“การสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติ
สำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้น
เป็นเกียรติของชาติ อัฐเก่ายๆแผ่นเดียวก็มีค่า
ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย ออยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว
ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร
สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9
ในวโรกาสที่เสด็จเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ.พระนครศรีอยุธยา วันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.2504

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย : พัฒนาการ แนวความคิด และการคลี่คลายรูปแบบ
ราคา 450 บ.

มหาสารคาม : หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ E-Book, 2562. 392 หน้า

1. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย
2. แนวความคิด
3. วิวัฒนาการ
4. การคลี่คลายรูปแบบ

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ 978-616-565-003-8

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537

ออกแบบปก/รูปเล่ม วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

ตรวจพิสูจน์อักษร หจก.อภิชาติการพิมพ์

ตรวจสอบรูปเล่ม หน้ากระดาษ หจก.อภิชาติการพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม 2561

พิมพ์ครั้งที่ 2 กรกฎาคม 2562

พิมพ์ครั้งที่ 3 (E-Book) ตุลาคม 2562

จำนวนพิมพ์ -

ราคา 450 บาท

จัดทำที่ 99/13 หมู่บ้านสุขารมย์แกรนด์วิลล์ ถ.สารคาม-วาปีปทุม ต.ตลาด อ.เมือง จ.

มหาสารคาม 44000

คำกล่าวนำ

คำกล่าวนำ

การตีพิมพ์และริเริ่มการพิมพ์ประวัติศาสตรบัณฑิตเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนา
สิทธิมนุษยชน เพราะไม่เพียงแต่ของประวัติศาสตร์สิทธิมนุษยชนจึงเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป
แต่การริเริ่มการศึกษานี้ยังมิได้เกิดขึ้นที่เป็นบรรดาการต่อสู้ทางสิทธิมนุษยชน ที่เราพบ
อยู่ด้วยหลักฐานทางตร. วิชาการ ซึ่งสามารถที่จะสนับสนุนให้การศึกษาได้เป็นอย่างดี
โปรแกรมการประวัติศาสตรบัณฑิตมีลักษณะอย่างใดก็ได้ ได้พยายามอธิบายและกำหนด
ตามกรอบของประวัติศาสตรบัณฑิตมนุษยธรรมของไทยตามแนวของยุคสมัย ซึ่งเริ่ม
การเริ่มต้นด้วยกลุ่มประวัติศาสตร วิชาและงานที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมด
สิทธิมนุษยชน 1. การศึกษาในสังคมไทย ไม่เพียงแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมี
เกี่ยวข้องกันกับศาสตรอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ อาทิเช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์
การเมือง สังคมศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งแต่ละระบบมีองค์ความรู้ที่เกี่ยวเนื่องกันซึ่งกันและกัน
เมื่อเป็นเช่นนี้ แต่ในขณะเดียวกันการพัฒนาศาสตร์วิชาประวัติศาสตร์ของเราก็ต้อง
มากมาย ทั้งระบบและบุคคล การเมือง การปกครอง ซึ่งศาสตรอื่นๆ เช่น ภาษาศาสตร์
วัฒนธรรม ปรัชญา ศาสนา ฯลฯ ไม่เพียงแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมี
ของสิทธิมนุษยชน ที่เกี่ยวข้องกัน และ แต่ละสังคมมีลักษณะเฉพาะตัว
ไทยซึ่งเป็นการศึกษาที่สำคัญยิ่ง.

อยู่ด้วยหลักฐานทางตร. วิชาการ ซึ่งสามารถที่จะสนับสนุนให้การศึกษาได้เป็นอย่างดี
ประวัติศาสตรบัณฑิตมนุษยธรรม ซึ่งเริ่มต้นด้วยประวัติศาสตรสิทธิมนุษยชนไทย (การ
ศึกษานี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตรสิทธิมนุษยชนตามแนวของยุคสมัย และ
ที่มุ่งเน้นการศึกษานี้ไม่เพียงแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมี
ของสิทธิมนุษยชน ที่เกี่ยวข้องกัน และ แต่ละสังคมมีลักษณะเฉพาะตัว
ไทยซึ่งเป็นการศึกษาที่สำคัญยิ่ง.

ดร.ปรี
(ดร.ดร.ปรี ปาณิก)
๒๕๓๕

คำกล่าวนำ

หนังสือประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย จัดทำโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร ได้รวบรวมและเรียบเรียงจากการศึกษาและวิเคราะห์เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมไทย ในมุมมองที่แตกต่างจากการศึกษาทั่วไป

ผู้เขียนได้เปิดมุมมองใหม่ทางการศึกษางานสถาปัตยกรรมไทย ผ่านเรื่องราวประวัติศาสตร์ โดยนำเสนอประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในด้านการตั้งถิ่นฐาน ปรัชญา ศิลปวัฒนธรรม แนวความคิดทางศาสนา อันส่งผลสู่รูปแบบเอกลักษณ์ และการพัฒนาทางสถาปัตยกรรม โดยการลำดับในแต่ละบทเป็นสมัยต่าง ๆ ตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์ ตามผลการค้นคว้าจากหลักฐาน และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในงานประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยในภาพรวมได้โดยง่ายและมีความต่อเนื่อง จึงมีผลการศึกษา วิจัย และประสบการณ์ในการศึกษาภาคสนามในสถานที่จริง ประกอบกับการยกกรณีศึกษาประกอบภาพลายเส้น และภาพประกอบเนื้อหาที่ได้ทำการศึกษาวิจัยทางวิชาการดังกล่าวข้างต้น

นับว่าหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่มีคุณค่าน่าอ่านสำหรับผู้อ่านทั่วไปที่มีความสนใจในด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย รวมทั้งนิสิต นักศึกษาที่กำลังหาแนวทางในการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์เพื่อขยายฐานความรู้ต่อไป

ขอเป็นกำลังใจให้ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร ได้ใช้ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการศึกษาวิเคราะห์วิจัย เพื่อผลิตผลงานอันมีคุณค่าโดยต่อเนื่อง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์มณี พนิชการ

20 เมษายน พ.ศ.2561

คำนำผู้เขียน

ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน ปรัชญา และแนวความคิดทางศาสนาที่ส่งผลไปสู่รูปแบบสถาปัตยกรรม ถือเป็นสิ่งสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เรื่องราวต่าง ๆ นี้จะทำให้เราทราบถึงการพัฒนาของสถาปัตยกรรมที่มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ามูลเหตุในการสร้างสรรค์ทั้งหลายนั้นเกิดขึ้นจากปัจจัยสิ่งใดบ้าง การศึกษาโดยผ่านกระบวนการคิดและการวิเคราะห์เปรียบเทียบ จะทำให้ทราบถึงมูลเหตุการเกิดและการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยทวารวดีมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีที่มาที่ไป เรื่องราวในอดีตของสถาปัตยกรรมที่บางส่วนเหลือเพียงซากโบราณสถานในปัจจุบันอาจทำให้หลายคนไม่เข้าใจถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต การปะติดปะต่อเรื่องราวโดยใช้ตัวสถาปัตยกรรมเป็นตัวตั้ง ประกอบข้อมูลประวัติศาสตร์ในด้านต่าง ๆ มาวิเคราะห์รวมกับหลักฐานของที่ว่างที่ปรากฏในปัจจุบันจากซากโบราณสถาน จะทำให้เราสามารถเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตภายใต้การใช้พื้นที่ของสถาปัตยกรรมได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2546 ผู้เขียนได้รับมอบหมายจากสาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ ให้เป็นผู้รับผิดชอบในการสอนในรายวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก โดยแทรกสาระเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยเข้าไปในการสอน เพื่อเสริมความรู้ด้านสถาปัตยกรรมไทยแก่นิสิตเนื่องจากหลักสูตรการเรียนในขณะนั้นยังไม่ระบุวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยเข้าไป การแทรกเนื้อหาดังกล่าวมีความจำเป็นต้องให้นิสิตทราบถึงลักษณะเด่นของรูปแบบองค์ประกอบต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรมไทยในแต่ละยุคได้โดยสรุป ซึ่งผู้เขียนได้เรียบเรียงข้อมูลต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการสอน ต่อมาเมื่อสาขาวิชาเล็งเห็นถึงความสำคัญของรายวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย จึงได้มีการปรับปรุงหลักสูตรและเพิ่มรายวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยเข้าไปในหลักสูตรสถาปัตยกรรม ผู้เขียนจึงได้ปรับปรุงเนื้อหา และเพิ่มข้อมูลต่าง ๆ เนื่องจากมีการค้นพบข้อมูลใหม่ ซึ่งการเรียบเรียงเนื้อหาใช้เวลาค่อนข้างใช้เวลามากเพื่อให้เนื้อหาภายในมีความครบถ้วน

การดำเนินเรื่องราวเนื้อหาในแต่ละบทจะแบ่งออกเป็นยุคสมัยต่าง ๆ มีการลำดับหัวข้อเป็นส่วนให้เหมาะสมต่อการอ่าน ซึ่งผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลจากหลาย ๆ ส่วน ทั้งข้อมูลจากเอกสารข้อความจารึก พงศาวดาร ตำนานต่าง ๆ รวมถึงหลักฐานที่เกี่ยวข้องในหลากหลายด้าน และจากการศึกษาค้นคว้าในสถานที่จริง ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่าประสบการณ์ศึกษาจากภาคสนามในสถานที่จริงนั้น จะทำให้เกิดมุมมองที่แตกต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์แบบเดิมที่เคยเล่าผ่านกันมา การสังเกตสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวนั้น จะทำให้เราสามารถวิเคราะห์และค้นหาคำตอบอะไรบางอย่างที่ซ่อนอยู่ ซึ่งคำตอบดังกล่าวนี้อาจไม่ได้มีการบันทึกขึ้นในช่วงเวลาในอดีตที่ผ่านมา โดยผู้เขียนมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในงานประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยในแต่ละยุคต่าง ๆ ลักษณะเด่นได้โดยง่ายจากการอ่าน การยกกรณีศึกษาประกอบ ภาพลายเส้น และภาพประกอบที่สอดคล้องกับเนื้อหาที่จะทำให้อ่านเห็นสามารถภาพรวมได้อย่างชัดเจนมากขึ้น อย่างไรก็ตามรูปแบบการสันนิษฐานที่นำเสนอดังกล่าวเป็นเพียงข้อมูลส่วนหนึ่งที่ผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านเห็นจินตภาพของงานสถาปัตยกรรมไทยในแต่ละยุค หากยังมีการศึกษา ค้นคว้าหลักฐานต่างเพิ่มเติม ข้อมูลดังกล่าวจึงหาใช่ข้อสรุปในเชิงวิชาการแต่อย่างใด หนังสือเล่มนี้จึงเหมาะสำหรับ

ผู้อ่านทั่วไปที่มีความสนใจในด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม หรือนิสิต นักศึกษาที่กำลังศึกษาในด้านสถาปัตยกรรมไทย เพื่อนำไปศึกษาให้เกิดพื้นฐานต่อยอดทางการศึกษาต่อไป

ท้ายที่สุดผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ผาสุก อินทราวุธ ศาสตราจารย์พิเศษ เสนอ นิลเดช และศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ ซึ่งได้กรุณาให้ความรู้ และข้อแนะนำในข้อมูลต่าง ๆ ในเชิงลึกเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเนื้อหาหนังสือให้เกิดความสมบูรณ์มากที่สุด ขอขอบคุณคุณธวัชชัย องค์กรวิเวทย์ ที่กรุณาให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเพิ่มเติมเนื้อหาในแต่ละบท นอกจากนี้ผู้เขียนขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อมฤต หมวดทอง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ชัยนันท์ พรหมเพ็ญ ที่เอื้อเฟื้อภาพประกอบ นายบุลวัชร แยมไสย ที่ช่วยทำภาพประกอบ 3 มิติ รวมทั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรพรณ อึ้งภากรณ์ และอาจารย์ธรรรัตน์ อึ้งภากรณ์ ที่ช่วยตรวจพิสูจน์ตัวอักษรเบื้องต้น จนทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จได้อย่างสมบูรณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิโรจน์ ชีวาสุทธาวร
สาขาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
4 กรกฎาคม พ.ศ.2561

สารบัญ

คำกล่าวนำ

คำนำ

สารบัญ

บทนำ	1
สถาปัตยกรรมสมัยทวารวดี	9
การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบผังเมืองสมัยทวารวดี	12
คติความเชื่อทางศาสนาในสมัยทวารวดี	17
สถาปัตยกรรม	21
สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์	22
เจดีย์ที่มีฐานเป็นทรงกลม	24
เจดีย์ที่มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม	25
เจดีย์ที่มีฐานซ้อนชั้น	27
เจดีย์ทรงระฆังทรงสูง	29
สถาปัตยกรรมประเภทอาคาร	30
บทสรุป	34
สถาปัตยกรรมสมัยศรีวิชัย	35
การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบผังเมืองสมัยศรีวิชัย	40
คติความเชื่อทางศาสนาในสมัยศรีวิชัย	44
สถาปัตยกรรม	47
สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์	48
สถาปัตยกรรมประเภทอื่น ๆ	53
บทสรุป	55
สถาปัตยกรรมสมัยขอมในประเทศไทย	57
การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบผังเมืองสมัยขอม	60
คติความเชื่อทางศาสนาในสมัยขอม	64
สถาปัตยกรรม	70

สารบัญ (ต่อ)

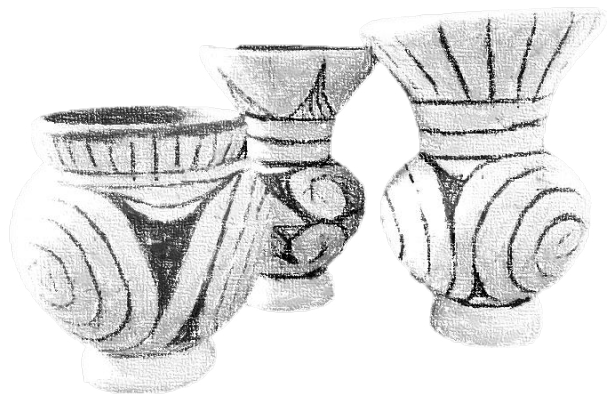
ปราสาทบนภูเขา	71
ศูนย์กลางจักรวาล หรือศูนย์กลางเมือง	78
ปราสาทชุมชน	82
ธรรมศาลา	88
อโรคยาศาล	88
องค์ประกอบสถาปัตยกรรมขอมที่สำคัญ	93
บทสรุป	101
สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย	103
การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบผังเมืองสมัยสุโขทัย	110
คติความเชื่อทางศาสนาในสมัยสุโขทัย	117
สถาปัตยกรรม	123
สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์	123
เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์	123
เจดีย์ทรงปราสาท	131
เจดีย์ทรงปราสาทยอด หรือเจดีย์ทรงปราสาทยอด.....	134
เจดีย์ทรงระฆังกลม	136
สถาปัตยกรรมประเภทอาคาร	141
พระวิหาร	141
พระอุโบสถ	150
มณฑป	152
บทสรุป	162
สถาปัตยกรรมสมัยล้านนา	163
การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบผังเมืองสมัยล้านนา	165
คติความเชื่อทางศาสนาในสมัยล้านนา	171
สถาปัตยกรรม	173
สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์	173

สารบัญ(ต่อ)

เจดีย์ทรงระฆังกลมแบบล้านนา	173
เจดีย์ทรงปราสาท	178
เจดีย์ทรงปราสาทยอด	182
เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม	186
สถาปัตยกรรมประเภทอาคาร	192
พระวิหาร และพระอุโบสถ	192
หอพระไตรปิฎก	202
ซุ้มประตูโขง	202
บทสรุป	204
สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา	205
การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบผังเมืองสมัยอยุธยา	211
คติความเชื่อทางศาสนาในสมัยอยุธยา	215
สถาปัตยกรรม	216
สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์	218
พระปรางค์	218
เจดีย์ทรงปราสาท	242
เจดีย์ทรงระฆังกลม	243
เจดีย์ทรงเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง	249
เจดีย์ทรงเครื่อง	251
สถาปัตยกรรมประเภทอาคาร	251
พระวิหาร และพระอุโบสถ	251
พระบรมมหาราชวัง	264
บทสรุป	276
สถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์	277
การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบผังเมืองสมัยรัตนโกสินทร์	282
คติความเชื่อทางศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์	292

สารบัญ(ต่อ)

สถาปัตยกรรม	294
สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์	297
พระปรางค์	297
เจดีย์ทรงระฆังกลม	307
เจดีย์ทรงเหลี่ยมย่อมุม	313
สถาปัตยกรรมประเภทอาคาร	319
พระวิหาร และพระอุโบสถ	319
พระบรมมหาราชวัง พระราชวัง	348
อาคารราชการ และอาคารสาธารณะ	372
บทสรุป	377
บรรณานุกรม.....	379
ดัชนีค้นคำ.....	384
ประวัติผู้เขียน.....	392

1. บทนำ

(Introduction)

สถาปัตยกรรม (Architecture) หมายถึง ชื่อเรียกงานก่อสร้างที่มนุษย์รังสรรค์ขึ้นเพื่อใช้สนองประโยชน์ต่อมิติต่าง ๆ ทั้งในทางกายภาพ ที่หมายถึงพื้นที่และที่ว่าง หรือในทางจิตวิญญาณ ที่หมายถึงมิติ ความงาม คติหรือความเชื่อ ภายใต้รูปแบบหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ หรือเพื่อยังประโยชน์ทั้งสองด้านรวมกัน¹ บางครั้งสถาปัตยกรรม ก็อาจจะหมายถึงที่พักอาศัย (Shelter) อันเป็นสัญลักษณ์ และรูปลักษณ์ รูปแบบ การสื่อสารอย่างหนึ่งที่สะท้อนถึงความคิดของผู้สร้างสรรค์ และแรงบันดาลใจของมนุษย์ที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อ และคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ² ไม่ปรากฏว่ามนุษย์เริ่มมีการสร้างสถาปัตยกรรมครั้งแรกเมื่อใด แต่พบว่ามูลเหตุในการสร้างสถาปัตยกรรมในยุคแรกๆนั้นเกิดจากความต้องการของมนุษย์ที่ต้องการที่อยู่อาศัย เป็นสถานที่ที่ให้ความอบอุ่นแก่ตนและครอบครัว ซึ่งถือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพของมนุษย์

จุดเริ่มต้นของการสร้างสถาปัตยกรรมนั้นเกิดจากความต้องการของมนุษย์เป็นวัตถุประสงค์แรกเริ่มในการสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการด้านกายภาพ เมื่อมนุษย์มีความสมบูรณ์ในด้านกายภาพครบถ้วน มีทรัพยากรเพียงพอต่อความต้องการแล้ว จึงเริ่มพัฒนาความต้องการให้มีรสนิยม โดยจะเป็นการรวมกันระหว่างความพึงพอใจในด้านกายภาพกับวัฒนธรรม³ มนุษย์จะใช้เวลาพึงพอใจส่วนตัวเป็นการเลือกสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเองพอใจ ที่เรียกว่า “รสนิยม” เมื่อมนุษย์รู้จักรสนิยมก็เริ่มมีการเสาะแสวงหาสัญลักษณ์ ที่เป็นตัวแสดงให้เห็นแนวความคิดที่ก่อสร้างมาเป็นสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมจึงเป็นตัวชี้วัดหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นไปของมนุษย์ ตั้งแต่เริ่มต้นที่มีการดำรงเผ่าพันธุ์มาจนถึงช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน ที่มนุษย์เริ่มมีความเจริญรุ่งเรืองทางความคิดและจิตวิญญาณ นอกจากประโยชน์ใช้สอยอันเป็นหน้าที่หลักของสถาปัตยกรรมแล้ว รูปแบบสถาปัตยกรรมยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อทางศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ แนวคิดทางการเมืองการปกครอง รสนิยมในช่วงเวลานั้น ตลอดจนอิทธิพลอื่น ๆ ที่ส่งผ่านระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งไปสู่อีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งทำให้เห็นถึงการพัฒนาดังแต่อดีตมาถึงจนปัจจุบันได้เป็นอย่างดี การศึกษาด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย จึงหมายถึง การศึกษาประวัติศาสตร์การพัฒนาของการสร้างงานสถาปัตยกรรม ตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ ในเงื่อนไขของเวลาและพื้นที่ในประเทศไทย⁴

การแยกระหว่างยุคประวัติศาสตร์กับยุคก่อนประวัติศาสตร์ จะถือเอาหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นเกณฑ์ในการแบ่งทั้งสองยุคให้ออกจากกัน ยุคประวัติศาสตร์จะเริ่มต้นขึ้นเมื่อมนุษย์รู้จักคิดค้นประดิษฐ์รูปแบบสัญลักษณ์หรืออักษรเพื่อใช้ในการจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ กิจกรรมที่ปรากฏขึ้นใน

¹สมคิด จิระทัศนกุล, อภิธานศัพท์ช่างสถาปัตยกรรมไทย เล่ม 1 กระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2559), 10.

²Leland M,Roth, Understanding Architecture Its Element, History and Meaning, (Colorado: Westview Press, 2015), 167.

³อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เอกสารหมายเลข 1 แนวการศึกษาและวิจัย สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย, (เอกสารอัดสำเนา, 2542), 3.

⁴เรื่องเดียวกัน, 2.

ช่วงเวลานั้น การค้นพบจารึกโบราณบนแผ่นหิน หรือตามศาสนสถานในพื้นที่ต่าง ๆ จึงนับเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงพัฒนาการและความเจริญทางวัฒนธรรมในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ยุคต้นได้เป็นอย่างดี

เนื่องจากมนุษย์ในช่วงก่อนประวัติศาสตร์มีสังคมล่าสัตว์เพื่อการดำรงชีวิต การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์จึงนิยมตั้งถิ่นฐานแบบรวมกันเป็นกลุ่ม กระจายตามถ้ำหรือเพิงผาที่ใกล้กับแหล่งน้ำ ยังไม่มีการทำการเกษตรในลักษณะตั้งเป็นหลักแหล่งหรือการตั้งถิ่นฐานแบบถาวร รวมถึงยังไม่มีมีการกักตุนอาหารอย่างจริงจัง คงใช้วิธีการล่าสัตว์หาของป่าในการดำรงชีวิตเป็นประจำในแต่ละวัน

พื้นที่ในประเทศไทยมีการตั้งถิ่นฐานของสังคมก่อนประวัติศาสตร์กระจายอยู่ในหลายพื้นที่ โดยพบว่าแหล่งโบราณคดีในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในพื้นที่สูงสลับภูเขา พื้นที่สูงใกล้แหล่งน้ำ และพื้นที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำสำคัญ แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญในพื้นที่ภาคกลาง เช่นที่บริเวณแถบเทือกเขาตะนาวศรี อ.สวนผึ้ง จ.ราชบุรี พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่สูงใกล้แหล่งน้ำ มีการใช้เครื่องมือหินขัด ประเภทขวานหินขัด มีการทำเหมืองดินบุกในแหล่งโบราณคดีนี้และบริเวณใกล้เคียง จากการขุดสำรวจทางโบราณคดีทำให้ทราบว่าชุมชนก่อนประวัติศาสตร์บางแห่งในพื้นที่จังหวัดราชบุรียังปรากฏหลักฐานที่แสดงประเพณีการฝังศพครั้งที่สอง (Secondary Burial)⁵ โดยเอากระดูกใส่ไว้ในภาชนะดินเผาแล้วฝังลงไปใต้ดินเป็นครั้งที่สอง ที่มีความใกล้เคียงกับชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านมากขึ้น เริ่มพัฒนามาเป็นชุมชนที่มีการตั้งหลักแหล่งแบบถาวร รวมถึงมีการส่งผ่านวัฒนธรรมความเชื่อจากกลุ่มหนึ่งไปสู่กลุ่มหนึ่ง

บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบกลุ่มการตั้งถิ่นฐานในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์สองกลุ่มที่สำคัญ โดยจะเรียกชื่อตามตำแหน่งที่ตั้งตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ คือ แอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร พบการกระจายตัวของชุมชนโบราณในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ทั่วไปในบริเวณที่ราบลุ่มที่มี ลำน้ำไหลผ่านกับพื้นที่ลุ่มต่ำน้ำท่วมถึง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาสืบเนื่องมาตั้งแต่มุขก่อนประวัติศาสตร์และได้พัฒนาสืบเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 12

แอ่งสกลนคร⁶ ตั้งอยู่ระหว่างพื้นที่หนองหาน อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี ไปจนถึงหนองหาน จ.สกลนคร พื้นที่นี้ส่วนใหญ่มีการตั้งชุมชนพักอาศัยอยู่บนเนิน ยุคเริ่มต้นนั้นยังไม่ปรากฏว่ามีการสร้างคูน้ำและคันดินล้อมรอบเมือง ชุมชนจะตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มที่มีลำน้ำไหลผ่าน เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับการเกษตร พบว่าพื้นที่เนินหรือพื้นที่สูงมักจะมิใช่ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัย และแหล่งฝังศพ แต่

⁵ พยุง วงษ์น้อย, วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดราชบุรี, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2552), 20.

⁶ ราวพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา ชุมชนโบราณในพื้นที่แอ่งสกลนครจะมีการพัฒนาชุมชนในการตั้งถิ่นฐานที่ถาวรมากขึ้น มีการนับถือพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่รับมาจากพื้นที่ภาคกลาง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ มีการกำหนดเขตเป็นศาสนสถาน หรือเขตศักดิ์สิทธิ์โดยใช้ใบเสมาหินแกะสลักเป็นลวดลาย ถึงพุทธศตวรรษที่ 16 อิทธิพลวัฒนธรรมแบบขอมเริ่มเข้ามาในพื้นที่ ชุมชนมีการพัฒนาเป็นเมืองที่ใหญ่ขึ้น มีการสร้างปราสาทเพื่อประกอบพิธีกรรมภายในชุมชน มีการกำหนดผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการขุด คูน้ำและคันดินล้อมรอบ บางพื้นที่มีการขุดบารายเพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชน.

บางแห่งก็พบว่าเนินดินจะใช้เป็นที่ฝังศพเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนที่อยู่อาศัยจะตั้งกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ โดยรอบ จากหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี สันนิษฐานได้ว่ากลุ่มชุมชนเหล่านี้ยังไม่มีกรรมรวมตัวกันเป็นสังคมเมืองและมีพัฒนาการของรัฐแต่อย่างใด จะมีหลักฐานเพียงว่าแต่ละแหล่งจะมีขนาดใหญ่กว่ากัน และมีการอยู่อาศัยที่สืบเนื่องทับซ้อนยาวนานกว่ากันเท่านั้น เมื่อชุมชนเหล่านี้เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ได้มีการพัฒนาขึ้นตามจำนวนประชากรที่มากขึ้น บางพื้นที่ขยายตัวจนเป็นเมืองที่สำคัญในระดับภูมิภาค เนื่องจากภูมิประเทศและสภาพแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ถือเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญ เมื่อคนในช่วงเวลานั้นต้องตั้งหลักแหล่งแบบถาวร จึงทำให้มีการตั้งถิ่นฐานที่ลงบนแหล่งชุมชนเดิมเรื่อยมา เนื่องจากพื้นที่นั้นมีทำเลที่ดี และมีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่แอ่งสกลนครนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ⁷

ภาพที่ 1.1 แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จ.อุดรธานี

ภาพที่ 1.2 ภาชนะดินเผา เขียนสี พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จ.อุดรธานี

กลุ่มแรก เป็นชุมชนในเขต อ.ห้วยหลวง ลงมาถึงเขต อ.หนองหาน จ.อุดรธานี และขยายขอบเขตลงมาทางตอนใต้ถึงเขตหนองหาน อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี มีชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ตั้งกระจายตามพื้นที่ต่าง ๆ จนถึงพื้นที่ปลายสุดของแอ่งสกลนคร เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านนาดี อ.หนองหาน จ.อุดรธานี พบว่ามีการตั้งถิ่นฐานมายาวนานจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ พบหลักฐานการฝังศพพร้อมภาชนะดินเผาในหลุมศพ โดยขุดพบอยู่ชั้นดินตอนล่างสุด ภาชนะที่ปรากฏในหลุมนั้นมีการทำเป็นลายเชือกทาบ และมีลายขดที่ภาชนะ ภาชนะที่พบในพื้นที่นี้ไม่นิยมลายเขียนสีบนภาชนะ

กลุ่มที่ 2 กลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียง (ภาพที่ 1.1-1.2) อยู่ทางตะวันออกของแอ่งสกลนคร มีขอบเขตจากบ้านเชียงไปจนถึง อ.พรรณานิคม อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร ชุมชนจะตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามลำน้ำสงคราม ความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชนบริเวณนี้คือเกษตรกรรมโดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าว จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าการทำเครื่องปั้นดินเผา การทอผ้าและการหล่อโลหะสำริด ชุมชนบ้านเชียง

⁷ชลิต ชัยครรชิต, พัฒนาชุมชนอีสานก่อนประวัติศาสตร์, (ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 มกราคม 2531), 30-33.